

ILDIKÓ LIPCSEY

CASBI: THE FUNCTION OF THE TREASURY FOR
THE ADMINISTRATION AND SUPERVISION OF HOSTILE
PROPERTY IN ROMANIA 1945-1948

The Treasury for the Administration and Supervision of Hostile Property was established in the spring of 1945 on the basis of the Soviet-Romanian Treaty of Armistice signed on September 12, 1944. The Treasury dealt primarily with the management of German and Hungarian citizens' property in Romania: the central administration in Bucharest and the county divisions took and inventory of these properties. Introduction of the category of „endangered enemy”, in effect, provided ample possibility for the abuse of 30 000 Hungarian Romanians, for it allowed the Treasury to supervise any property in Northern Transylvania, an area that belonged to Hungary during the war years. The author provides a detailed account of the Hungarian Association in Romania met with little success. The Groza government did attempt to settle the CASBI question; however, the provisions did not include the property confiscated — without compensation — during the 1948-49 Romanian nationalization campaign. In the appendix, the author provides a partial list of Hungarian state and private properties.

ŠTEFAN ŠUTAJ

A Dél-akció

A szlovákiai magyarok 1949. évi csehországi kitelepítése

A második világháború befejezése után a csehszlovák politikai gyakorlat a szlovákiai magyar kisebbség helyzetének végső megoldását, számuk gyors csökkentésével akarta elérni. Beneš köztársasági elnök 1945. augusztus 2-i dekrétuma alapján a magyar és a német nemzetiségű lakosság elvesztette csehszlovák állampolgárságát, egy következő intézkedéssel pedig megszűntették a magyar iskolákat, elfogadták a konfiskációs normákat, amelyekkel — részben az etnikai elv jegyében — elkobozták a magyar nemzetiségű lakosság mezőgazdasági birtokait, bár a magyar parasztok közül sokan továbbra is birtokukon gazdálkodtak.

Miután a nemzetközi porondon (párizsi békekonferencia) Csehszlovákiának a magyar nemzetiségű lakosság egyoldalú áttelepítésére vonatkozó terveit nem fogadták el, a két ország közötti lakosságcsere (mely szerint a Magyarországról önként jelentkezett szlovákokért Csehszlovákiából ugyanannyi magyar lakost telepítettek át) viszont elfogadásra került, Szlovákiában a magyar kérdés megoldásának belső módszereit kezdték érvényesíteni.

A reszlovakizáció keretében Szlovákia azon lakosai vallhatták magukat szlovák nemzetiségűeknek, akik 1930-ban is szlovák nemzetiségűnek tartották magukat, de később a magyart vallották be; valamint azok, akik ugyan mindvégig magyar nemzetiségűnek vallották magukat, de 1945 után valamelyik felmenőjük szlovák származása alapján szlovák nemzetiségűnek jelentkeztek. Tekintettel a szlovákiai fejlődés politikai és gazdasági összefüggéseire, a második világháború után politikai és gazdasági előnyöket remélve, a magyar lakosságnak az a része is részt vett a reszlovakizációban, amely soha nem érezte magát szlováknak. 1946; július 1-ig 402 000 személy kapcsolódott be a folyamatba és a Központi Reszlovakizációs Bizottság 1948. december 1-ig 344 609 reszlovakizáció iránti kérelmet fogadott el.¹

Csehországba a köztársasági elnök 88/1945. számú munkakötelezettségről szóló dekrétuma alapján a szociálisan alacsonyabb színvonalú rétegek magyar nemzetiségű lakosait vitték el munkára, akiknek asszi-

milálódnuk kellett volna az idegen környezetben. 1946 novemberétől 1947 februárjáig pusztán a központilag szervezett „munkaerő-toborzás” keretén belül 44 129 magyar nemzetiségű személyt vittek Csehszországba.² Az 1945-1948 között elhurcolt magyarok összlétszáma azonban lényegében magasabb volt.³ Mindezek az intézkedések negatívan befolyásolták a szlovákiai magyar nemzetiségű lakosság további szociális és demográfiai fejlődését, és végül is nem hozták meg a várt változásokat Dél-Szlovákia etnikai struktúrájában.

Még ha a szlovákiai magyar nemzetiségű lakossággal szemben alkalmazott 1948 utáni politika (mikor Csehszlovákiában már a kommunista párt kezében volt a hatalom) az 1946-1948 között érvényben lévő elveken alapult is, a szlovákiai politikai és szociális viszonyokban nem hozta meg a kívánt eredményeket.

Csehszlovákia törvényhozó és kormány szervei a CSKP politikai döntései után elfogadták a magyar nemzetiségű lakossággal szembeni egyenjogúságra, illetve néhány diszkriminációs norma elhárítására vonatkozó intézkedéseket. Elfogadták továbbá a csehszlovák állampolgárság visszaadásáról szóló törvényt. Törvényt fogadtak el az 1945-1948 között Csehszországba hurcolt személyek fokozatos visszatéréséről és a Csehszlovákia és Magyarország közötti lakosságcsere leállításáról, valamint a magyar kisparasztok földjeinek felmentéséről az elkobzás alól stb.

Különösen bonyolult volt az erőszakkal csehszlovák munkára hurcolt magyarok helyzete. Mivel ez az akció cseh határmenti „munkaerő-toborzás” címén történt, a korabeli dokumentumok az érintett személyekre a „toborzottak” megjelölést használták. A csehszlovák munkára való besorozás egy évig volt érvényes, de ezt 1949. május 1-ig fokozatosan meghosszabbították. A „toborzottak” többsége azonban már az említett időpont előtt visszatért Szlovákiába. Elkobzott vagyonukat a Szociális Gondoskodás Meghatalmazotti Hivatala által kijelölt úgynevezett megbízottak — általában Kelet-Szlovákiából és Árvából, illetve a Magyarországról áttelepült, hátrányosabb szociális helyzetű szlovák vagy ukrán nemzetiségű lakosok — kapták meg.

A Csehszorból visszatért „toborzottak” hazatértük után visszakövetelték tulajdonukat. Sok „megbízott” már eladta az ország belsejében hátrahagyott szegényes vagyonát, vagy véglegesen elhagyta azt. Viták és verekedések törtek ki, melyeket a Nemzetbiztonsági Testületeknek kellett megoldaniuk. Az államhatalom tudatában volt annak, hogy meg kell próbálkoznia az e területen felgyülemlett problémák megoldásával. A

lakáshiányt sem a „toborzottak” további megkárosításával, sem a „megbízottak” rovására nem lehetett megoldani. Sikertelennek bizonyultak az arra irányuló kísérletek is, hogy a „toborzottakat” az állampolgárság megadásának ígéretével és a későbbi szociális támogatással tartós csehszlovák letelepedésre vegyék rá. Még ha a háború utáni évek magyarellenes intézkedései okozta károk megtérítésére vonatkozó igényt nem is ismerték el, a komplikált helyzetek többségét szociális támogatással, a lakások pótlásának biztosításával vagy az új építkezéshez való hozzájárulással meg kellett oldaniuk. Elvileg minden „toborzottnak” lehetősége és joga volt a Szlovákiába — az államigazgatás illetékes szervei által biztosított saját vagy más házába — való visszatérésre.

A kommunista mozgalom szándékaival és a csehszlovákiai lakosság legalacsonyabb rétegeinek gazdasági fölemelését célzó osztálypolitikával összhangban a magyar nemzetiségű lakosság helyzete proletár internacionalista megoldásának különös változata alakult ki, amelyet a gyakorlatban az 1940-es évek végén és 1950-es évek elején alkalmaztak. Ez a politika biztosította a magyar lakosság bizonyos nemzeti jogait, s ezt az 1945-1948-as évekkel szemben pozitív változásként lehetett értékelni. Ugyanakkor az osztályharc szellemével összhangban — de az internacionális elveivel ellentétesen — nyomást gyakoroltak az „osztályellenességre” — vagyis a magyar nemzetiségű lakosságra. Ez az után történt, hogy az egykori burzsoáziát eltávolították a hatalomból, a nem kommunista pártok képviselői külföldre távoztak, s a kényszermunka-táborokban maradtakat kirekesztették a közéletből. Hogy miért éppen Dél-Szlovákia kapta meg az új rezsimtől azt a privilégiumot, hogy az egyszerű lakosság soraiban megbúvó osztályellenességgel harcba szálljon — erre próbálunk magyarázatot adni.

A dél-szlovákiai gazdasági és politikai helyzetet zavaró problémák komplex megoldása nemcsak belpolitikai szempontból volt elkerülhetetlen. E problémák zavarták a Csehszlovákia és Magyarország között fennálló államközi kapcsolatokat is. Ekkor már mindkét országban a kommunista párt került hatalomra, s a megoldatlan kérdések a kommunista mozgalom — J. V. Sztálin által deklarált és garantált — egységét gyengíthették. Mindenekelőtt olyan eszközöket kellett találni, melyek segítségével — a kommunista párt osztálypolitikájának figyelembevételével — a lakosság minden érdekelt csoportjának követeléseit ki lehetett elégíteni. Tekintettel kellett lenni tehát a lakosság hátrányosabb szociális helyzetű csoportjaira is, amelyek közé a „toborzottak” és a „megbí-

zottak" is tartoztak. Dél-Szlovákia problémájának ilyen komplex megoldását tette lehetővé az úgynevezett *Dél-akció* megindítása.

Az akció megvalósításán a szlovák meghatalmazotti hivatal és a szakbizottságok 1949. szeptember 7-től 1949. október 12-ig dolgoztak. Ez az akció a mai napig Szlovákia történelmének fehér foltja, de — ha megvalósítása teljes mértékben sikerült volna — a történelem fekete foltjai közé is számíthatnánk. Elnevezését az állambiztonság fedőnévként használta, itt-ott azonban az államhatalom szerveiben is alkalmazták. Az érdekelt körök mint az *osztályszempontból nem megfelelő magyar nemzetiségű lakosság csehországi deportálásáról* beszéltek róla, illetve mint a *magyar nemzetiségű idegenek csehországi kitelepítésének akciójáról*, mert Szlovákia azon magyar nemzetiségű lakosait is érintette, akiknek az 1948. október 25-i 245/1948. számú törvényrendelet alapján sem adták vissza a csehszlovák állampolgárságot.

A hasonló akciók feltételei — a kommunista párt hatalomátvétele után — két fontos kérdés: az állampolgárságukat vissza nem nyert magyar nemzetiségű lakosok és a csehországi „toborzottak” problémájának megoldása után alakultak ki.

Már 1948 végén látható volt, hogy a csehországi munkára ítélt magyarok helyzete tarthatatlan. Ez nemcsak abból eredt, hogy a csehországi munka időben korlátozott volt, hanem abból is, hogy bár a magyar nemzetiségű lakoságnak visszaadták csehszlovák állampolgárságát, e lakosság egy része lakóhelyén kívül volt kénytelen tartózkodni. Az összes, 44 129 „toborzott” közül a hivatalok engedélye nélkül 1949 januárjáig 19 530 személy (azaz 44,26%) tért vissza Szlovákiába.⁴

A meghatalmazotti hivatal testülete ezzel a kérdéssel 1948. december 3-án foglalkozott, elfogadva a „toborzottak” szervezett visszatéréséről és elhelyezésük módjáról szóló határozatot. Azokat a parasztokat, akiknek birtokát elkobozták, más, megfelelő birtokra kellett visszaküldeni; azoknak pedig, akik nem voltak parasztok, de vagyonukat elkobozták, Szlovákia más területein kellett helyet találni. Azok, akiknek vagyonát nem vették el és nem osztották ki más tulajdonosok, visszatérhettek saját birtokukra.⁵ A határozatot azonban a gyakorlatban a szabad lakások és házak akut hiánya miatt nehéz volt megvalósítani.

A „toborzottak” problémájáról Szlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottsága (továbbiakban SzIKP KB) elnöksége is tanácskozott, megállapítva: „Azon magyar nemzetiségű személyeket, akiket csehországi munkára köteleztek, a következő elvek alapján kell Szlovákiába

visszaküldeni: a „toborzottak” Szlovákiába való visszatérése szervezett módon történik; a Mezőgazdasági és Földreform Meghatalmazotti Hivatal (továbbiakban MFMH) gondoskodik azon „toborzottak”, parasztok más, megfelelő birtokon történő elhelyezéséről, akiknek birtokát elkobozták és szétszították; A MFMH a Szociális Gondoskodás Hivatalával (továbbiakban SzGH) együtt, azon „toborzottakat”, akiknek birtokát nem kobozták el és nem osztották szét, illetőleg elkobozták, de nem osztották szét, visszaküldi eredeti birtokukra.”⁶

Még szövevényesebben alakult azon magyar nemzetiségűek helyzete, akiknek a 245/1948. számú törvény alapján sem adták vissza csehszlovák állampolgárságukat. Azokról az emberekről volt szó mindenekelőtt, akiket a második világháború után népbíróság elé állítottak és elítéltek (jóllehet a későbbi időszakban elvben nem vették figyelembe a büntetés mértékét). Olyan emberekről tehát, akik a magyar politikai pártok tevékenységében aktívan részt vettek, illetve a pártok, valamint az 1938 után elcsatolt területen működő magyar egyesületek funkcionáriusai voltak, és azt állították róluk, hogy elmagyarosították Dél-Szlovákiát. Később ezekhez az indokokhoz még hozzákapcsolták az új, kommunista rezsimhez való kedvezőtlen viszonyulásukat. Ezek az emberek tulajdonképpen a hivatalok engedélye nélkül tértek vissza Szlovákiába és továbbra is az új elnyomó hatalom áldozatai maradtak, ez alkalommal azonban már nemcsak nemzeti, hanem kommunista osztályszempontok alapján is.

1949 első felében intenzíven dolgoztak a csehszlovák-magyar barátság és kölcsönös segítségnyújtási szerződésen, melyet 1949. április 16-án írtak alá. A „toborzottak” problémakörére azonban már az Okáli-Heltai féle politikai egyezmény is hatással volt, melynek értelmében a „toborzottakat” a magyar gazdag parasztok birtokain kellett elhelyezni.⁷ Tehát az e téren kialakított magatartást is megtárgyalták a magyar féllel.

Az SzIKP KB Elnöksége részére készített 1949. június 3-i, a déli határvidék problémáinak megoldására kidolgozott anyag már tartalmazta az új koncepció elemeit. Ennek — mégha adminisztratív-bürokratikus alapon is — figyelembe kellett vennie a magyar és szlovák nemzetiségű kisparasztok szükségleteit, és ezt igyekezett összehangolni a magyar nemzetiségű, szociálisan alacsonyabb szintű rétegek asszimilációjának és a szlovák etnikumba való szétszórásának, valamint a magyar nemzetiségű lakosság gazdaságilag fejlettebb rétegei elnyomásának törekvésével. Ez a politika jellemezte az 1940-es és 1950-es évek fordulóját.

A pártszervek részére készített anyag szerint, az SzIKP mellett létre kellett hozni egy bizottságot a déli határvidék kérdéseinek rendezésére,

amelynek egyben meg kellett oldania a „toborzottak” kérdését is. A bizottságnak azon családok részére, akiknek vagyontát már más személyek használták, más falvakban, városokban, bányaközpontokban, illetve a gazdag magyaroknál kellett megfelelő foglalkozást és lakást találnia. E bizottság feladatait az 1949. szeptember 6-i ülésen az SzLKP KB mellett működő Földműves Bizottság határozta meg, és egy anyagot is elkészített a SzLKP KB Elnöksége részére. E bizottság tagjai voltak: Husák, Bacilek, Okáli, M. Falan, Rendek, Fišera, Buza, Čech, Kállai, Dvorský, Kugler, Zbirka.

A Dél-akció politikai alapja az SzLKP KB Elnökségének — a déli határvidék néhány kérdésének megoldásáról szóló — 1949. szeptember 7-i határozata volt. A Belügyi Megbízotti Hivatal (továbbiakban BMH) mellett, melyet Daniel Okáli vezetett, létrehozták a Dél-akció központi bizottságát, melynek tagjai voltak: J. Krajci belügyi megbízott, aki a bizottság teendőit irányította; Kugler és KriSko, a SzLKP KB helyettesei; A. Buza, a MFMH-ból; Szende a Munka- és Szociális Gondoskodás Hivatalából és Vesely, a Szlovákiai Áttelepítési Hivatal elnökhelyettese.

Az akció feladatait — állami vonalon — az 1949. szeptember 12-én Gustáv Husák, a Megbízottak Testületének elnöke által vezetett ülésen konkretizálták és elfogadták a „Néhány Dél-Szlovákiát érintő kérdés szabályozása” című határozatot. A Megbízottak Testülete elismerte a dél-szlovákiai vitás kérdések megoldására létrehozott bizottság létjogosultságát (melynek élén a belügyi megbízott állt), de tagjait nem jelölte ki, csak a hatásköröket állapította meg. A konkrét névsort — amint azt már említettük — a kommunista párt elnöksége már akkor megállapította, amikor Szlovákiában még nem ők irányították a társadalmat. Hasonló módon ahhoz, ahogy létrehozták a központi bizottságot, határozatot hoztak a reszort- és a pártszervek helyetteseiből álló bizottságok föllállítására, melyek feladata egyes dél-szlovákiai járások vitás kérdéseinek megoldása volt.

A Megbízottak Testülete 1949. szeptember 12-i határozatainak másik része (a Dél-Szlovákiában még el nem helyezett családok számára) a lakásépítéssel, a már megkezdett építkezések befejezésével és a háborúban megsérült házak helyreállításával, valamint a szabad házak és lakások felkutatásával foglalkozott.

A Megbízottak Testületének határozata a „toborzottak” vagyonproblémáinak megoldására vonatkozó első irányelveket tartalmazta (melyeket néhány előző mérlegelés és a kormánybizottságok határozatai

megegyeztettek), és megadta annak végleges formáját. Az előző határozatokkal szemben abból az elvből indult ki, mely szerint minden esetben törekedni kellett arra, hogy a vagyon az eredeti tulajdonoshoz kerüljön vissza. Megállapították a „toborzottak” ingóságait — amíg a fizikailag lehetséges és amíg az jogcím nélküli fizikai személy kezében van — természetben kellett visszaadni a volt tulajdonosoknak. Amíg ezek az ingóságok (állatok stb.) a megbízottak stb. kezében vannak és a „toborzott” a visszatérítésre igényt tart, a bizottságnak a megegyezésre kell törekednie. Az irányelv kimondja, hogy senkinek sem ismerik el a pótlásra vagy az elmaradt haszonra való igényét, azzal az indokkal, miszerint annak idején a kormánydöntés alapján kobozták el ezeket az értékeket. Szociálisan indokolt esetekben — ha ezt a bizottság elismeri — támogatják azon „toborzottak” vagy megbízottak megsegítését, akiknek jószágokra, berendezésekre stb. megélhetésük biztosítása érdekében van szükségük, ha azokat előzőleg bűnösségük miatt veszítették el. Az ingatlanok esetében az irányelvnek a lakosság minden rétegének viszonylagos megnyugvását kell szolgálnia, mégha azt a jogcím nem is ismeri el (a kártalanításra nem lehetett igényt tartani).

A Megbízottak Testülete határozatának harmadik pontját (mely később az egyes bizottságok munkájában nehézséget jelentett, mégha e határozatban két pontot is szenteltek neki) a magyar nemzetiségű ellenes személyek csehországi száműzetésére vonatkozó intézkedések alkották. A határozat elrendelte a belügyi megbízottnak, hogy a lehető leggyorsabban készítse el azon államellenes tevékenységgel vádolt személyek névsorát, akiket a déli járásokból állambiztonsági okokból ki kell telepíteni. A belügyi megbízottat továbbá arra is utasították, hogy állapodjon meg a prágai illetékes központi hivatalokkal személyek kitelepítéséről, és az idősebb személyek elhelyezésére a németek és a lengyelek kiköltöztetése után szabadon maradó lakóhelyeket használja fel. A Szlovákiai Áttelepítési Hivatal elnökének össze kellett állítania azoknak az elkobzott házaknak a listáját, ahol lakásokat szabadíthattak fel. Ezek a „déli járások bűnös személyeinek és az állam ellenségeinek” lakásai voltak.⁸

Ezzel a határozattal általános formában kijelölték a Dél-akcióval összefüggő három alapvető témakör feladatait: a dél-szlovákiai betelepítésben érdekelt lakossági csoport követeléseinek kielégítését („toborzottak” és megbízottak); a dél-szlovákiai problémák megoldásához szükséges házak felépítése és felújítása; a magyar nemzetiségű lakosság kijelölt csoportja csehországi kitelepítésének megvalósítását;

Az egész akció eredeti célja az első problémakör megoldása volt, azaz a lakosság érdekelt rétegeinek megnyugtatása, a lakásépítés és felújítás. A magyar nemzetiségű lakosság bizonyos csoportja kitelepítésének megvalósítása csak segédeszköz volt.

A háború utáni időben a házak felépítése és felújítása — mégha Dél-Szlovákia újjáépítésébe keveset is fektettek be — nem volt túlságosan bonyolult. A Megbízottak Testülete határozatait mégsem sikerült megvalósítani.⁹

A déli határvidék viszonyainak rendezésére való törekvés lényege a harmadik pontban sűrűsödött, a magyar nemzetiségű lakosság egy bizonyos csoportja csehországi kitelepítésében, melyet eredetileg csak eszköznek szántak arra, hogy a „toborzottak” és a megbízottak részére lakást szerezzenek. De fokozatosan kirajzolódtak a vállalkozói középréteg és a parasztság elleni politikai harc körvonalai, mely az első időkben teljes felszámolásukat célozta.

A Dél-akció megvalósításához vezető döntő lépéseket már az SzIKP KB Elnökségének 1949. szeptember 7-i ülése után megtették. A Dél-akció központi bizottsága (melyet formálisan csak a Megbízottak Testületének 1949. szeptember 12-i ülésén neveztek ki) már szeptember 8-án megtartotta első ülését. Ugyanaznap J. Krajčival, a Dél-akció központi bizottsága (továbbiakban központi bizottság) tagjával közölték, hogy szükséges lenne összeállítani azon magyar nemzetiségű személyek névsorát, akik bünt követtek el Csehszlovákia és annak népi demokratikus berendezkedése ellen, és az 1948/245. számú törvény alapján nem kapták vissza a csehszlovák állampolgárságot. Össze kellett állítani azon kulákok névsorát is, akiknek vagyonát jogerősen konfiskálták, de az elkobzást nem hajtották végre.¹⁰ A központi bizottság 1946. szeptember 8-i határozata szerint fel kellett dolgozni azon személyek listáját is, akiket — mint a Szlovák Nemzeti Tanács (továbbiakban SzNT) 33/1945. számú intézkedése szerint elítélt személyeket — magyarországi kitelepítésre jelöltek ki, de még nem telepítették ki őket. Az SzNT 104/1948. számú rendelete alapján kerületi, járási és községi lebontásban el kellett készíteni az elkobzott házak jegyzékét, melyekben még az eredeti tulajdonos lakott, valamint készíteni kellett egy hasonló jegyzékét az elkobzott birtokokról.¹¹

A központi bizottság 1949. szeptember 9-i ülésén elhatározták, hogy azoktól a személyektől, akikre a Dél-akció hatása kiterjed, megvonják a politikai megbízhatóságról szóló igazolást, mégha azt már előzőleg meg is kapták.

A szlovákiai magyar kérdés 1945-1948 közötti megoldásának módja és a megkezdett Dél-akció felvetette azt a kérdést, hogy miért éppen Dél-Szlovákiában, a magyar nemzetiségű lakosság körében kezdik meg a szocialistaellenes elemek üldözését". Az akkori — a parasztság körében történő ellenségkeresésre irányuló — politikai orientáció, Dél-Szlovákia mezőgazdasági jellege, a szociális és gazdasági viszonyok (amelyekbe a „toborzottak” visszatértek és amelyekben a megbízottak éltek) erre csak részben adták meg a választ. E kérdést azok is feltették, akik tagjai voltak a kommunista pártnak, és azok is, akik nem voltak a tagjai. Az akciót, osztályharc-jellegének állandó hangsúlyozása ellenére, a magyarok és szlovákok körében, még az alsóbb szintű kommunista funkcionáriusok körében is, az 1945-1948-as évek politikájának folytatásaként fogták fel.

A Dél-akció megvalósítására a járásokban bizottságokat hoztak létre. A járási bizottságok feladata a Csehországból visszatértek és az ő birtokaikon letelepített megbízottak lakás- és vagyonviszonyainak rendezése volt. El kellett készítenünk az „elégedetlenek” névsorát, és törekedniük kellett a konfliktusok megoldására. Éppen ezeknek a bizottságoknak kellett megoldaniuk az emberek közötti kapcsolatok azon összetett problémáit, amelyeket a rezsim képtelen intézkedései okoztak. Dönteniük kellett, ki lakhat a házban: a volt tulajdonos, aki felépítette azt, majd hosszú ideig élt benne és aki csehországi visszatérése után rokonoknál vagy ismerősöknél lakott, vagy a bérlő, a megbízott, aki a házat az államtól bérbé vagy tartós használatra kapta. A bizottság döntései — bármilyenek voltak is azok — egyik érdekelt fél számára sem lehettek igazságosak, a felgyülemlett problémák egy részét azonban az ingatlanok autoritatív elosztásával sikerült megoldaniuk, és a károsultaknak igyekeztek kényszermegoldást találni.

A járási bizottságokat a pártbizottság ajánlására (amely a Husák — Okáli — Krajňák — Čihák összetételben dolgozott) a Megbízottak Testülete nevezte ki.¹² Öt járási bizottságot hoztak létre:

- I. Somorja, Vágsellye, Léva, Pozsony vidéke;
- II. Dunaszerdahely, Zselíz, Kékkő, Losonc;
- III. Galánta, Szenc, Érsekújvár, Rimaszombat, Szepsi;
- IV. Komárom, Nagymegyer, Párkány, Tornaija;
- V. Ógyalla, Verebély, Ipolyság, Nagysurány, Feled, Rozsnyó.

A Megbízottak Testülete 1949. szeptember 12-i döntése alapján a bizottságok tagjai az úgynevezett érdekelt megbízotti hivatalok képviselői.

lői voltak, tehát azok, akik részt vettek a déli határvidéken a letelepítés, ben, a vagyoneosztásban, vagy kisajátításban (MFMH, SzGH, Szlovákiai Áttelepítési Hivatal). A bizottság vezetője mindig a BMH képviselője volt.

A járási bizottságok a lakosság egyes rétegeinek megnyugtatóásával és igényeivel összefüggő feladatok többségét teljesítették. Ezek az igények a magyarkérdés korábbi megoldási módjaiból származtak: kit írjanak fel a Dél-akció keretén belül a kitelepítési listára. Erről a politikai, illetve politikabiztonsági bizottságoknak kellett döntenüik. E bizottságokat a CsKP magyar nemzetiségű képviselőiből állították össze és az SzlKP KB nevezte ki őket. E bizottság tagja volt továbbá az állambiztonság dolgozója is, akit a BMH nevezett ki, valamint a kommunista párt és a nemzeti bizottságok meghívott helyi funkcionáriusai is. A politikai bizottságok feladata — a rendelkezésükre álló és már említett anyagok alapján — a Dél-akció Csehországba kitelepítendő személyeiről szóló javaslat előterjesztése volt a központi bizottság számára. A javaslatot egy háromtagú bizottság bírálta el, melynek a következő személyek voltak tagjai: Fábry (SzlKP KB), Žitňan (BMH) és Mišál főhadnagy (az állambiztonságtól).

A központi bizottság 1949. szeptember 11-i ülésén megállapították, hogy pontosítani kell azt az álláspontot, miszerint a magyar nemzetiségű lakosság csehországi kitelepítése csak az államilag és politikailag megbízhatatlan személyekre fog vonatkozni; a következő napon, tehát akkor, amikor a Megbízottak Testülete az akció megvalósításáról még csak döntött, a központi bizottságban már megtárgyalták a Pozsony vidéki, galántai, ógyallai, komáromi, somorjai és zselízi járásokból történő kitelepítésre jogosult személyekre vonatkozó előzetes megállapítások eredményeit; 357 családot jelöltek ki annak alapján, hogy nem kapták meg a csehszlovák állampolgárságról szóló határozatot. Ezen kritériumok alapján a következő esetek képezték vita tárgyát: 29 olyan eset, amikor megkaphatták a csehszlovák állampolgárságot; 15 család esete, akik reszlovakizáltak és 3 szlovák nemzetiségű család. Ezzel egyrészt igazolták az akció nemzeti jellegét, másrészt azt, hogy a megvalósításról ténylegesen nem a Megbízottak Testülete döntött, hanem az állambiztonság dolgozói, akik a pártszervek révén próbálták meg keresztülvinni érdekeiket.

A Dél-akció központi bizottságának 1949. szeptember 12-i ülésén Okáli belügyi megbízott tájékoztatott azokról a fontos körülményekről, amelyeknek az lett a következménye, hogy a magyar nemzetiségű lakos-

ság kijelölt csoportjainak Csehországba tervezett kitelepítését kezdték elhalasztani. Okáli tájékoztatott arról, hogy az állami és politikai megbízhatóság — 1948 végéig érvényben lévő — megítélésére vonatkozó régi kritériumok már nem érvényesek. Az új kritériumok szerint az 1945 utáni, valamint az 1948 — a kommunista hatalomátvétel — utáni tevékenységet kellett figyelembe venni. Azon személyek megítélésénél, akiket a 33/1945. számú SzNT rendelete alapján ítélték el, már tekintettel kellett lenni arra is, hogy államellenes tett miatt ítélték-e el őket, és ha nem, vajon „tevékenységükkel a felszabadulás után pozitív álláspontot képviseltek-e a népi demokratikus berendezkedés megítélésében”.¹³

Ez az új revízió jegyzékének részletezését jelentette. Így végül is lehetőség nyílt a taktikázásra a kitelepítésre szánt emberek kijelölésénél és az 1945 és 1948 februárja utáni állásfoglalások megítélésében. Mindezek a kritériumok azonban túlnyomórészt azon személyek csoportjánál érvényesültek, akiknek nem ismerték el csehszlovák állampolgárságát.

A kijelölt személyek első névsorában — amelyet 1948 augusztusában a BMH készített el a járási nemzeti bizottságok és a Nemzeti Front járási akcióbizottságai, a SzlKP járási bizottságai és természetesen az állambiztonság szervei képviselőinek részvételével — 4 761 olyan magát magyar nemzetiségűnek valló család tagjai szerepeltek, akiknek nem adták meg a csehszlovák állampolgárságot. A Magyar Bizottság — mely a SzlKP KB mellett segéd- és munkaszervezetként dolgozott (tagjai voltak: Fábry István, Kugler János) — és a BMH III. Főosztálya 3 010 családot vett fel a listára. A SzlKP KB Elnöksége döntése alapján ez a lista sem volt teljesen megfelelő, hiányoztak a „súlyos bűnösség” indokai. 1948. december 10-én L. Kukaht, a BMH munkatársát az állambiztonság 20 tagjával együtt megbízták a „kártékony” személyek újabb névsorának kidolgozásával, akiket az 52/1935. számú törvény, a 88/1945. számú köztársasági elnöki rendelet és a 175/1948. számú törvény értelmében csehországi munkára köteleztek.¹⁴

Az 1949-es év kezdetének adatai szerint a „súlyosan büntetett és elítélt személyek listájára” 1 672 magyar nemzetiségű személyt vettek fel, ez a családtagokkal együtt 3 600 személyt jelentett.¹⁵

1949. február 5-én a SzlKP KB Elnökségében Okáli már beszélt e két listáról. Az elsőbe 1 460 személyt vettek fel, közelebből meg nem határozható okokból, a másodikba 553 családot, háborús bűnösöket. Együttesen 6 000 személyről volt szó. A beszélgetésből, (mely arról folyt, hogy a Külügyminisztérium javaslata szerint lehet-e gondolkodni arról,

hogy az első listán szereplő személyek kapnának-e állampolgárságot, és a belügyi megbízott kedvezőtlen válaszaiból, hogy ez esetben nem lehetne az egész családot kitelepíteni)¹⁶ kitűnt, hogy már hosszabb ideje foglalkoztak a dél-szlovákiai magyar nemzetiségű, „osztályszempontból és politikailag megbízhatatlan lakosság” Csehszországba telepítésének koncepciójával. A szlovákiai magyar nemzetiségű „ellenséges elemek” kitelepítésére e családok köréből válogattak a legtekintélyesebb adoptálók.

A SzlKP KB Elnöksége és a Megbízottak Testülete eredeti feltételezései szerint a Dél-akció kitelepítési fázisának egy hónap alatt, tehát 1949 októbere közepéig be kellett volna fejeződnie. Az áttelepítést jogi oldalról az 1949. február 23-i 52. számú törvény (17. §. 3. bek.) áttelepítési határozata (mely a „bizonyos területen való tartózkodásra” utasított vagy tiltott), és néhány esetben a 138/1948. számú törvény (11. §. 1. bek.), azaz a lakástörvény alapján kellett megvalósítani.¹⁷ A február utáni törvényhozás az ilyen akciók számára optimálisabb feltételeket alakított ki, mint az eredeti — München előtti köztársaság — törvényei, illetve a köztársasági elnök 1945-ös, a munkakötelezettségről szóló dekrétuma. A Dél-akció keretén belül kitelepített személyeket a következő indokok alapján négy csoportba sorolták:

A/ 1. azok az elítéltek, akiknek birtokát elkobozták és nem jelölték ki őket a magyarországi lakosságcsereére;

2. azok a nem elítélt személyek, akiknek 20 hektárt meghaladó birtokát elkobozták;

3. azok a személyek, akiknek birtokát kivették a konfiskáció alól, de az a 15 hektárt meghaladta;

B/a magyarországi áttelepítésre kijelölt de át nem települt személyek, akiknek a 245/1945. számú törvény (1. §. 2. bek. 3. mondat) alapján a csehszlovák állampolgárságot nem adták meg;

C/ azok a személyek, akinek a 245/1945. számú törvény (1. §. 2. bek., 1-2. mondat) alapján nem adták meg a csehszlovák állampolgárságot, tehát azok a személyek, akik Csehszlovákia ellen súlyosan vétettek;

D/ azok a személyek, akiket a járási politikabiztonsági bizottságok javasoltak a kitelepítésre.

Az MGMH, valamint a Szlovákiai Áttelepítési Hivatal hivatalnokainak — az állambiztonság munkatársaival együtt — volt a feladata, hogy a már az előzőekben bemutatott listák alapján a kitelepítésre jelölt személyeket kiválassza. Az így összeállított névsort azután a járási poli-

tikabiztonsági bizottságok is áttanulmányozták, amelyek esetenként a D pont alapján további személyeket is felvettek a listára.

A személyek kiválasztása végül az egyik legösszetettebb problémaként jelentkezett. Mint már említettük, a köztársaságon belül nemcsak a viszonyok változtak, hanem a bűnösségről (ami miatt sok magyar nemzetiségű személyt elítéltek) alkotott vélemények is. Az osztályharc szellemében egyre inkább figyelembe vették a vagyoni viszonyokat, az egy bizonyos réteghez, szociális csoporthoz való tartozást. A Dél-akció rendelkezésére álló dokumentumaiból kiderül, hogy a politikabiztonsági bizottságok által ellenőrzött listákon lévő, kitelepítésre kijelölt családok száma lényegesen csökken.

A feledi, a szeptsi, a rozsnói és a nagysurányi járásokban az eredetileg javasolt 636 családból a politikabiztonsági bizottságok felülvizsgálata után 215 családot jelöltek a kitelepítésre, az eredeti létszám 33,8%-át.¹⁸

Hasonló trendet mutattak azok az értékelések is, amelyeket a BHM anyagában helyeztek el. Ennek alapján az eredeti terv szerint a Dél-akciónak körülbelül háromezer családot, 14-15 000 embert kellett volna érintenie. Az 1949. szeptember 30-i Širokýnak írt levélben (melyben a BMH képviselői az előkészített akcióról tájékoztatták őt) megemlítették, hogy az akció körülbelül ezer családot és 4 000 személyt érinthet.¹⁹ Később azonban ezek a számok is eltúlzottaknak bizonyultak.

A kommunista pártvezetésnek az okozta a fő gondot, hogy a kommunista osztályfelfogásra való törekvés ellenére a kitelepítésre ítélt sorakban egyre több olyan személy akadt, akik osztályszempontból nem tartoztak az akció keretébe. Azokról a munkásokról volt például szó, akiket a SzNT 33/1945. számú rendelete 1-4. § alapján a népbíróságok egy éven túli börtönbüntetésre ítélték és akik nem csatlakoztak a szocializmus február utáni építéséhez. Így sok munkás és kisparaszt került D-listára, mint a „népi demokratikus állam ellensége”. Ide kerültek azok is, akik az állam szocialista irányultsága ellen vagy a kommunista párt némely intézkedése és irányelve ellen léptek fel (az egyházpolitikában, az egységes földműves-szövetkezetek megalakításánál stb).

Az osztályszempontok hangsúlyozása ellenére a magyar nemzetiségű „ellenségek” csehszlovák kitelepítésének akciójával a főleg dél-szlovákiai nemzeti- és pártbizottságoknak sem a szlovák, sem a magyar funkcionáriusai nem szimpatizáltak. Dél-Szlovákiában pedig többet tudtak erről, mivel ott a sajtó- és az információs cenzúra sorompója nem működött. Itt sem az osztály-, sem az internacionalista szemlélet nem hatott az egyszerű emberek tudatára.

Ahogy az a Dél-akció járási bizottságai vezetőinek beszámolóiból kiderült, az akciót a járásokban azzal is „akadályozták”, hogy a kitelepítési listára felvettek közül sokan védelmezőkre találtak a párt- és nemzeti bizottságok funkcionáriusai között. A járási bizottságok vezetői által a Dél-akció KB számára adott hírek azt igazolták, hogy a magyar nemzetiségű lakosok „nemzeti szemüvegen keresztül néznek az akcióra”, de azt is, hogy némely helyen magyarelles támadásokra használták fel az akciót, figyelmen kívül hagyva a proklamált osztályszempontokat.²⁰ Ebben szerepet játszott az az aktivitás, sőt agresszivitás is, amellyel a Csehországból visszatért „toborzottak” a szlovák megbízottak által elfoglalt birtokukat visszakövetelték.

A SzlKP vezetésének állandóan vissza kellett térnie a kitelepítésre jelölt személyek kiválasztásának problémaköréhez és az egyes bizottságok munkájához is. Az 1949. szeptember 30-i KB ülésen Kugler titkár kijelentette, hogy sok panasz érkezik a járási bizottságok döntései ellen. Főleg az állambiztonság tagjai — akik a bizottság tagjai voltak — kényszerítették a magyar nemzetiségű bizottsági tagokat, hogy azokat a javaslatokat is aláírják, amelyekkel nem értenek egyet. Minden panaszt, amelyet a listán szereplő egyes személyek felvétele ellen benyújtottak, meg kellett oldani. Legelőször 6 járást kellett kivizsgálni, amelyre az SzlKP KB és a BMH képviselőjéből álló kéttagú bizottságot jelöltek ki. A Pozsony vidéki és a dunaszerdahelyi járásban Mišál főhadnagyot és a SzlKP KB részéről Fábryt; a galántai és ógyallai járásokban L. Žitňant és a SzlKP KB részéről Kuglert; a komáromi és nagymgyeri járásokban Žvácot, a BMH képviselőjét és Kriškót, a SzlKP KB munkatársát jelölték ki e feladatra.²¹

A kitelepítésre jelölt személyek kiválasztása során a objektivitás biztosítására létrehozott említett intézkedések sem voltak azonban hatások, ezért a KB 1949. október 14-i ülésén határozatot hoztak az egyes járasok és a politikabiztonsági bizottság meghatalmazottjainak kinevezéséről. Nekik kellett ellenőrizniük a fent nevezettek munkáját. Ezek a következők: I. bizottság — F. Rabay, II. — Arvay, III. — Puha, IV. — Kosecký, V. — Šarka. A meghatalmazottaknak kéthavonta kellett jelentést tenniük tevékenységükről és ismereteikről.²² Munkájuk azonban nemcsak a kitelepítésre jelölt személyek kiválasztásába való betekintés felügyeletét érintette, hanem többnyire a „toborzottak” megnyugtatótását is. 1949. október elejére lényegében már kialakult azon személyek köre, akiket a Dél-akcióval Csehországba kellett telepíteni. Erről tájékoz-

tatott az 1949. október 6-i, a Široký (aki akkor a szlovákiai kommunista párt meghatározó személyisége volt) számára készített jelentés. Ez tartalmazta a szociális helyzetet, valamint azon indokok áttekintését, mely szerint az egyes személyeket kijelölték a kitelepítésre. Ezeket az adatokat mutatja be a mellékelt táblázat.

A kitelepítésre jelölt magyarok szociális összetétele járásonként'

	A	B	C	D	I.	II.	III.	IV.			család
								a	b	c	
1.	14	—	7	17	1	2	1	1	9	24	38
2.	22	4	24	35	5	26	9	10	19	16	85
3.	7	3	42	31	6	28	3	—	9	37	83
4.	11	1	38	62	5	14	6	—	20	67	112
5.	2	3	11	19	4	2	4	—	11	14	35
6.	2	1	8	4	•—	2	5	—	2	6	15
7.	—	—	1	7	—	1	1	—	1	5	8
8.	2	—	7	7	—	2	—	—	3	16	21
9.	8	—	28	32	9	16	14	1	12	16	68
10.	1	3	11	22	2	8	5	3	7	12	37
11.	9	3	12	11	—	1	5	1	9	19	35
12.	5	—	9	20	2	6	5	—	3	18	34
13.	7	2	9	11	—	3	7	3	1	15	29
14.	6	—	11	8	—	2	1	2	9	11	25
15.	8	1	6	11	2	12	6	—	—	6	26
16.	22	9	4	25	0	1	1	—	14	44	60
17.	23	14	24	59	17	25	22	2	29	25	120
18.	5	5	19	4	5	9	11	2	3	3	33
19.	—	1	1	—	—	1	—	—	—	1	2
20.	159	50	272	385	58	161	106	25	161	355	866

Az A, B, C, D kategóriákat a listára való felvétel indokaiként említik: I. — munkások, II. — iparosok és kézművesek, III. — értelmiségiek, IV. — parasztok, a/ 2 hektárig b/15 hektárig c/15 hektár felett.

1 - Somorja; 2 - Galánta; 3 - Dunaszerdahely; 4 - Komárom; 5 - Ógyalla; 6 - Léva; 7 - Verebely; 8 - Vágsellye; 9 - Érsekújvár; 10 - Párkány; 11 - Ipolyság; 12 - Zseliz; 13 - Tornaija; 14 - Losonc; 15 - Rimaszombat; 16 - Feled; 17 - Szepesi; 18 - Rozsnyó; 19 - Nagysurány; 20 - Összesen.

A példából látható, hogy a legtöbb családot a politikabiztonsági bizottság sorolta a kitelepítettek közé; azokról az emberekről volt tehát szó, akiket a „népi demokratikus berendezkedés ellenséges elemei”-nek tar-

tottak. A 866 családból 385 került a D kategóriába, azaz 44,46%. A második legnagyobb csoportba tartoztak azok a személyek, akik „súlyosan vétettek Csehszlovákia ellen”, és akiket a népbíróság ítél el. A kitelepítésre 272 ilyen családot jelöltek, azaz 31,41%-ot. A lakosság középrétegének felszámolását előtérbe helyező osztályorientáció a kitelepítésre kiválasztott személyek szociális szerkezetében is megjelent.

A kitelepítésre jelölt 866 családból 541 volt parasztcsalád (62,47%). E parasztcsaládok többségének 15 hektárnál nagyobb földje volt (65,62%). A további adatok is azt igazolták, hogy az osztályharcra való törekvés meghatározta azt a módot, mely szerint a kitelepítendő személyeket kiválasztották. A parasztok után a második legnagyobb kitelepítésre jelölt szociális csoportba az iparosok és a kézművesek tartoztak, akik a kiválasztott családok 18,6%-át alkották, őket követték az értelmiségiek, akik a kitelepítésre jelölt családok 12,24%-át tették ki. Végeredményben éppen a lakosság e rétegét tartották a dél-szlovákiai magyarosítás képviselőjének.

A kitelepítésre jelölt családok szociális összetétele²⁴

	I.		II.	
	A	%	A	%
munkások	58	6,70	43	6,68
iparosok és kézművesek	161	18,59	115	17,86
értelmiségiek	106	12,24	68	10,60
parasztok 2 ha-ig	25	2,89	3	0,47
15 ha-ig	161	18,59	135	20,96
15 ha felett	355	40,99	280	43,48

I. 1949. október eleji adatok; II. 1949. október közepi adatok

A 19 járásból, melyet a már előkészített kitelepítési akciónak érintenie kellett, a kitelepítésre jelölt családok legtöbbje a szeptesi és a komáromi járásokból került ki. A politikabiztonsági bizottság éppen ezekben a járásokban jelölte ki a legtöbb családot a kitelepítésre. A kitelepítésre jelölt személyek főnti listáját október elején dolgozták ki. Ezeket azonban a már említett, a SzlKP KB és a BMH képviselőiből álló kéttagú bizottságok hamarosan felülvizsgálták. 1949 októberére közepén a Dél-akció KB jelentéseiben és anyagaiban csak 644 csehországi kitelepítésre jelölt magyar nemzetiségű családot említenek. Az egyes járások e szemé-

lyekre vonatkozó adatai sem voltak teljesek, szociális összetételüket azonban sikerült kiegészíteni.

Mégha a kijelölt családok szociális összetétele lényegében nem is változott, az volt a jellemző, hogy — a középparasztság rovására — minden további csoport részaránya csökkent. Amíg október elején a 2 hektárosnál nagyobb területtel rendelkező parasztok a kijelölt családok 59,58%-át alkották, október végére arányuk a kitelepítésre jelölt családok között 64,44%-ra nőtt. A kitelepítésre jelölt családokkal kapcsolatos állandó problémák mellett a legnagyobb hibának azt tartották — ha figyelmen kívül hagyjuk az akció teljesen téves gondolatát —, hogy az akciót nem tárgyalták meg a prágai CSKP legmagasabb szintű pártszerveivel. Az akcióról — miután azt már a SzlKP Elnöksége és a Megbízottak Testülete is elfogadta — maga Široký sem tudott. Ezért, amikor az akció csődbe ment, lehetősége volt arra, hogy az egésztől elhatárolja magát és azt az úgynevezett szlovák burzsoá-nacionalisták (G. Husák, a Megbízotti Testület elnöke és Okáli, a belügyi megbízott) számlájára írja.

A Dél-akció megvalósítására tett előkészületekről szóló hivatalos jelentést Široký 1949. szeptember végén kapta meg. 1949. szeptember 27-én Pavel ezredes, belügyminiszter-helyettes kérte a Dél-akció Központi Bizottságát, hogy 1949. október 1-ig Široký részére készítse el egy anyagot, melynek alapján azután a CsKP KB Elnökségét tájékoztathatja.²⁵ Širokýnak a Dél-akcióról tájékoztatóul két jelentést készítettek. Az elsőben, az 1949. szeptember 30-iban az irányelvekről, a politikabiztonsági és járási bizottságok kialakításáról és a magyar nemzetiségű lakosság csehországi kitelepítésének kritériumairól tájékoztatták. A második a kitelepítésre kijelölendő személyek szociális struktúrájáról szóló adatokat tartalmazta.²⁶

A Dél-akciót döntő módon Szlovákiában készítették elő, a prágai minisztériumokkal nem volt meg a megfelelő kontaktus. Nem állapodtak meg a helységekből sem, ahová majd elhelyezik a magyarokat. Az akciót pénzügyileg sem biztosították kellő mértékben, nem voltak meg rá a tervezett eszközök. J. Krajčí a BMH képviselője a (Munka- és Szociális Gondoskodás Minisztériumától) a kitelepítéssel kapcsolatos kiadások fedezésére 30 millió koronát kért.²⁷

1949. szeptember 7-től, amikor a SzlKP KB elfogadta a Dél-akciót, eltelt egy hónap, és az akció ténylegesen még nem kezdődött el, habár a tervek szerint ekkorra már be kellett volna fejeződnie. Kifogások merültek fel a személyválasztás módszereivel kapcsolatban, a prágai CsKP KB

nem hagyta jóvá az akciót. A szlovákiai BMH pedig már kiadta a végrehajtáshoz szükséges biztonsági intézkedéseket is. Magát a kitelepítést két stábnak kellett volna végrehajtania, melyet a pozsonyi Központi Kitelepítési Stáb irányított volna.

Az I. számú kitelepítési stáb parancsnoka P. Kolenič, a II. számúé C. Kolomár volt, mindketten a BMH képviselői. Minden kitelepítési stábnak 40 állambiztonsági állt a rendelkezésére. Miután az egyik járásában megtörtént a kitelepítés, folyamatosan kellett a másik járásba menniük. A kitelepített személyeknek a kitelepítésről szóló végzést legkevesebb három nappal a transzport indulása előtt meg kellett kapniuk.²⁸

A kitelepítettek első transzportját a somorjai és galántai járásokból kellett útnak indítani 1949. október 8-án. A nemzetbiztonság készülségi csoportjait — melynek parancsnoka Dohnanský kapitány volt — október 5-én küldték el a kijelölt járásokba.

A kitelepítésre vonatkozó biztonsági intézkedésekről szóló irányelveket minden fázisra kidolgozták. Megemlíttették benne: „Néhány nappal a transzport indulása előtt a kitelepítésre kijelölt személyek megtudják, mikor és hova mennek. Számolni kell azzal, hogy sokan közülük a kitelepítés elől megpróbálnak elbújni, megszökni, betegséget színlelni stb. A betegségről a hivatalos orvos dönt [...] bujkálással és szökéssel a kitelepítést senki sem kerülheti el, mert családját szintén kitelepítik, és őt is velük viszik, ha elfogják. Még időben minden községbe elegendő teherautó fog érkezni, amelyek a kijelölt személyeket az állomásra fogják szállítani. Szükséges, hogy a nemzetbiztonság őrsége, amely szükség esetén be is avatkozhat, minden udvarban jelen legyen. Azt meg sem kell említeni, hogy a nemzetbiztonság fellépésének határozottan, ugyanakkor tapintatosnak kell lennie. Bár tudatlanságból talán sokan igazságtalannak fogják tartani a kitelepítést, mégis hangsúlyozni kell, hogy mindez osztályszempontból történik, amit bizonyára mindenki — mindenekelőtt a munkások és a kisparasztok — meg fog érteni.”²⁹

A lakások kiürítése után a járási bizottságoknak biztosítaniuk kell, hogy az új tulajdonosok elfoglalják azokat. A kitelepített személyek vagyonát rögtön el kell kobozni.³⁰

A kitelepítés nem kezdődött meg a tervezett időben. A következő időpont — amikor a kitelepítendő személyek elszállítását meg kellett volna kezdeni — 1949. október 12. volt. A kitelepítésből azonban csak egy mozzanat valósult meg: Somorjáról az embereket a Nováky-i gyűjtőtáborba vitték. E személyek egy része megszökött, és Polačko, a járási

bizottság vezetője azt a parancsot adta ki, hogy a nemzetbiztonság vigye őket vissza kényszermunkára a Nováky-i táborba (hasonlóan azokhoz, akik a kitelepítést elkerülték).³¹ Az 1949. október 12-i, Prágából érkező távirat a Dél-akció keretén belüli kitelepítést „ideiglenesen” leállította. D. Okáli 1949. október 17-én V. Širokynak táviratot küldött Prágába: „Az említett ügyben tájékozatlak, hogy a 26 családból (101 személy) álló transzportot Somorjáról a Nováky-i állomásra küldtük. A MFMH ezeket az embereket közvetlenül ezen az állomáson szétosztotta az Állami Erdészeti Hivatalnak. Az akció teljesen nyugodtan folyt le, csak két család vonakodott kezdetben. Kérlek, hogy amint az lehetséges, értesíts a CsKP KB Elnökségének döntéséről, minden járási szervezet már csak e döntésre vár. A döntés fontosságára több helyen figyelmeztettek, mert ettől függ Dél-Szlovákia konszolidációja.”³²

Már a következő nap, 1949. október 18-án J. Krajci, aki a Dél-akció KB irodáját vezette, azt írta az I. kitelepítési stáb parancsnokának, hogy átmenetileg minden — a Dél-akcióval összefüggő — lakossági elszállítást állítsanak le. A BMH képviselői azt a parancsot kapták, hogy térjenek vissza előző munkahelyükre és számoljanak be a bizottság elnökének a mostani munkájukról. Értékelniük kellett a megvalósított akciók menetét, számba kellett venniük, hogy az akció során hány házat foglaltak le, hány „toborzott”, megbízott és áttelepített volt elégedett; térjenek ki továbbá arra, vajon a személyválasztásnál betartották-e a Š. Baštovansky által meghatározott osztályszempontokat; vajon az 5 hektár alatti földdel rendelkező parasztokat bevették-e a kitelepítésbe; és értékeljék, hogy a magyar elvtársaknak mi volt a véleményük az akcióról és milyen hatással voltak a járási politikai helyzetre.³³

Mint ahogy az a hozzáférhető szlovák levéltári anyagokból kiderül, az akciót a CsKP KB Elnöksége főleg azért állította le, mert a személyválasztás nem felelt meg a Š. Baštovansky által adott utasításoknak, nem vette teljes mértékben figyelembe az osztályszempontokat, és a kitelepítési listára a munkásokat és a kisparasztokat is felvették. Az akció további sorsáról a SzlKP KB Elnökségének 1949. október 21-én kellett határoznia. A SzlKP KB döntése alapján a BMH-nak minden — a Csehország vagy Szlovákia más vidékére történő kényszertartózkodási parancsról szóló — határozatát vissza kellett vonnia.

A Dél-akciót hatályon kívül helyezték, de már abban a időben hozzáláttak az „osztályellenség felszámolására” létrehozandó következő akció előkészítéséhez. Ez a kulákok elleni harcot jelentette, nemzetiségre való

tekintet nélkül, s a közép- és nagybirtokosokat érintette, akiknek sorsát ugyanúgy oldották meg: Csehországba, a „Szlovák-Szibériába” történő kitelepítéssel. A Dél-akció kitelepítési fázisának összeomlása után Kriškót, a SzIKP KB helyettesét (a BMH-val együttműködve) bízták meg azon személyek névsorának összeállításával, akik 15 hektár földdel rendelkeztek, akiket a népbíróság elítélt és akiknek vagyonát elkobozták.

A Dél-akció befejezése után a szlovák meghatalmazotti hivatalok még folytatták a Csehországból visszatért „toborzottak” és a birtokukra telepített megbízottak követeléseinek rendezését és biztosítását. Erre a tevékenységre egyre ritkábban használták a Dél-akció elnevezést.

Kétségtelen, hogy a magyar nemzetiségű lakosság a Dél-akció keretén belüli kitelepítésének leállításáról szóló döntés Dél-Szlovákia életére is hatással volt. Az egységes földműves-szövetkezetbe való belépéskor sok magyar nemzetiségű lakos döntését befolyásolta. A megtorló akcióktól való félelmük következtében birtokaikat inkább beadták a közösbe, engedékenyebbekké, befolyásolhatóbbakká váltak. Ezért is zajlott a mezőgazdaság kollektivizálása a dél-szlovákiai területeken a leggyorsabban. Másrészt sok megbízott, aki itt telepedett le, inkább elhagyta Dél-Szlovákiát, csakhogy elkerülje, hogy a helyi lakosság a megkapott vagyont elkobozza tőle.

A Dél-akció elkészítése azoknak a módszereknek az abszurditását igazolta, amellyel az új társadalmi rendszer a 40-es évek végén Dél-Szlovákia nemzetiségileg vegyes területeinek súlyos társadalmi és szociális problémáit akarta megoldani. Ezek az etnikai társadalmakkal való manipulálás módszerei voltak, ezek sorsa vált játékszerré Szlovákia hatalmasságainak kezében. A Dél-akció nem volt a szlovákiai magyar kisebbséggel szemben alkalmazott háború utáni politika közvetlen folytatása, mégha bizonyos mértékben abból is indult ki. Nemzeti- és osztályszempontok alapján irányították, a szlovákiai magyar nemzetiség közép rétege ellen irányult, de nem érintette az egész etnikumot, mint az 1945 utáni intézkedések. Az osztályharc eszméi, a proletár internacionalizmus, a szlovák nacionalizmus és a sztálini megtorló módszerek egybeötvözésének sikertelen kísérlete volt.

Jegyzetek

- 1 SzIKP KB Levéltára Bratislava, Fond 03. 1948.
- 2 A Szlovák Köztársaság Állami Levéltára (a továbbiakban ŠÚA SR Bratislava); a Belügyi Meghatalmazotti Hivatal (a továbbiakban PV) 192. doboz, 116/1948.
- 3 Zvara, J.: Vyriešenie otázky maďarskej národnostnej menšiny v ČSSR po roku 1948. In: Národnostná otázka a mládež v politike KSČ. Košice 1983, 50; Šutaj, Š.: Riešenie maďarskej otázky v rokoch 1948-1949. In: Vývoj priemyslových oblastí Československa v období budování socializmu Opava 1985. 337-348.
- 4 ŠÚA SR, PV titkárság, 191. doboz.
- 5 ŠÚA SR,; Megbízottak Testületi Elnökségének Hivatala (a továbbiakban UP 2P) II 364. mikrofilm. 889.
- 6 Uo.
- 7 ŠÚA SR, PV titkárság, 191. doboz, 117/47.
- 8 ŠÚA SR, UP 2P A Megbízottak Testületének 1949. szeptember 12-i jegyzőkönyve.
- 9 Ebben a cikkben ezzel a problémával nem foglalkozunk. Gazdasági-szociális és politikai problémák komplexumáról van szó, melyekre különös figyelmet kell fordítani.
- 10 SUA SR, PV adminisztratív osztály, 667. doboz, 11/49.
- 11 Uo. 14/49.
- 12 Uo. 11/49.
- 13 Uo. szám nélkül.
- 14 SzIKP KB Levéltára, GT. 1948.
- 15 SzIKP KB Levéltára, 03. 4. 1949.
- 16 SzIKP KB Levéltára, 03. 4. 1949.
- 17 ŠÚA SR, PV adm. osztály, 667. doboz, 82/49.
- 18 Uo. 81/1949.
- 19 Uo.
- 20 ŠÚA SR, PV titkárság, 207. doboz
- 21 ŠÚA SR, PV adm. osztály 667. doboz, 11/49.
- 22 ŠÚA SR, PV titkárság, 133. doboz.
- 23 ŠÚA SR, PV adm. osztály. 667. doboz, 81/49.
- 24 Uo. 82, 93, 94/1949.
- 25 Uo. 75/1949.
- 26 Uo. 81/1949.
- 27 ŠÚA SR, PV titkárság, 207. doboz; PV adm. osztály, 667. doboz, 82/1949.
- 28 ŠÚASR, PV. adm. osztály, 667. doboz, 82/1949.
- 29 Uo. Az 1949. október 5-i függelék arra figyelmeztet, hogy abban az esetben, ha az elszállításra kijelölt személyek nem akarnak elmenni, türelmesen meg kell őket győzni, és csak azután kell a szigorúbb módszereket választani, „hogy célt érjenek”.
- 30 ŠÚASR, PV. adm. osztály, 674. doboz.
- 31 ŠÚASR, PV adm. osztály, 667. doboz.
- 32 ŠÚA SR, PV titkárság, 207. doboz, 346/1950.

ŠTEFAN ŠUTAJ

THE SOUTHERN-CAMPAIGN: RELOCATION OF HUNGARIANS
TO BOHEMIA IN 1949

Drawing on documents that have just recently been made public, the author outlines the Czechoslovakian situation in 1948 after the Communist takeover and its preceding events between 1945 and 1948 in the context of the last large-scale Czechoslovak campaign directed against the ethnic Hungarian minority in Slovakia. One of the major conflicts erupted following the mass return of ethnic Hungarian who had been forcefully carried off to Bohemia between 1945 and 1947. This conflict, in the form of property rights debates, arose because Slovak „commissaries” took possession of the houses and land of those Hungarians who had been carried off. In the beginning, the Southern-campaign aimed to settle these property-rights debates. But gradually, by autumn 1949, the emphasis was placed on the supplementary campaign-plan to relocate to Bohemia. The author provides a detailed analysis of the compilation of the lists of those to be relocated and the criteria involved in the selection of those individuals. The result of the selection, which also considered class and nationality factors, was that in September 1949, the organizers of the campaign chose to relocate 1 000 (instead of the originally planned 3 000) families. Although Slovak communist headquarters put a stop to relocation after the first transport, they continued to engage in eradication of „class enemies” in Hungarian populated Southern-Slovakia.

GARAMI ERIKA — SZÁNTÓ JÁNOS

Magyarországi szlovákok identitása**Bevezetés: ki a szlovák?**

A modern társadalmakban az egyén egyszerre számos társadalmi csoport tagja lehet, illetve több társadalmi csoportba is kénytelen tartozni. E csoporttagságok többsége általában nem tudatosodik. A társadalmi csoportokba tartozás tudata általában *diszkurzív* és *kontextuális* (Collier — Thomas, 1988), vagyis többnyire a társadalmi, társas kölcsönhatások folyamataiban, szituációiban fejeződik ki. A társadalmi csoporttagságok legnagyobb részét a társadalomtudományok fogalmazzák meg és különböztetik el egymástól, általában analitikus célzattal.

Az utóbbi 20–30 évben az etnikai vagy nemzetiségi csoportok kutatása gyakorlatilag önálló kutatási területté vált. Ennek egyik oka talán az a felismerés, hogy etnikailag abszolút homogén társadalom lényegében nem létezik. Nemcsak azért, mert a nemzetállamok olyan geográfiai határok között alakultak ki, amelyek sokféle etnikumot foglaltak magukba, hanem a minden eddiginél erősebb emigráció, munkaerő-vándorlás következtében a kismértékben multietnikus társadalmakban is megszorodtak a különféle etnikai csoportok, létrehozva ezzel a különböző kultúrák békés egymás mellett élését és konfrontációját.

A közép- és kelet-európai régió egyik legneuralgikusabb pontja mindig is az etnikai, nemzetiségi kérdés volt. A régió történelmileg kialakult etnikai, nemzetiségi struktúráját az teszi különössé és politikai értelemben drámaivá, hogy a nyugat-európai nemzetiségek nagyobb részével szemben Közép- és Kelet-Európa nemzetiségei, etnikai csoportjai rendkívül elszórtan és keveredve élnek. Raymond Pearson (1983) „diaszporadikusnak” nevezi az etnikai, nemzetiségi csoportok e földrajzi strukturálódását. Kevesen tudják talán, hogy például Romániában, amely — a szovjetuniót leszámítva — Európa leginkább multietnikus országa, több mint 14 nyelvi-etnikai csoportot tartanak számon, a cseh nemzetiségűektől egészen az örményekig, a magyar ajkúakról nem is beszélve (Trudgill, 1983).

A kutatási terület köré szerveződő fogalmak többsége nemhogy tisztázatlan, de némelyikkel kapcsolatban még a minimális tudományos konszenzus sem alakult ki. Ennek két oka van. Egyrészt a nemzeti